

в обществе. Нельзя допустить, чтобы настроения утомленности и безнадежности перевесили стремление к изменениям к лучшему ... Мы обязательно должны найти и найдем те принципы, которые утвердят наше дальнейшее единство" (4, с. 1). Как показывает опыт, именно такими могут считаться принципы социального правового государства.

Список литературы: 1. Дзюба И. Он — в жизни Украины: Полеми-ческие заметки о революционере и максималисте Василии Блакитном//Голос Украины. - 1997. - № 11. 2. Изензее И., Кирххоф П. Государственное право Германии/Сокр. пер. с нем. 7-ми том. изд./Пер. с нем. Урьяс Ю.П., Юдин Л.Д. и др. - М.: Изд-ли Изензее И., Кирххоф П., 1994. - Т. 1. 3. Конституция Украины. - К., Украина, 1996. 4. Кучма Л.Д. Выступление на церемонии подписания Конституции Украины//Голос Украины. - 1996. - № 129. Палиенко Н. Правовое государство и конституционализм//Вестн. права: Журн. юрид. общества при императ. СГіб. ун-та. - 1906. - Кн. I. 6. Речицкий В. Гражданские права как юридические средства противовеса государственной власти//Укр. право, - 1995. - № 1. 7. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. История Украинской Конституции. - К.: Знания, 1993. 8. Урьяс Ю.П. Традиции и современность в буржуазной теории государства//Пробл. бурж. государственности и политико-правовая идеология. - М.: Изд-во ИГП АН СССР, 1990. - С. 5-29.

Ю.В. Ткаченко

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ЗАКОНІВ

Першоосною нормального функціонування інститутів громадянського суспільства і правової держави виступає панування у всіх сферах суспільного життя режиму законності. "Режим законності в правовій державі передбачає наявність якісного законодавства, що відповідає вимогам суспільного розвитку, а також повну і безумовну реалізацію законів на практиці" (6, с. 72). Законність своїми вимогами охоплює як сферу законотворчості, так і сферу правореалізації. Конституційною основою цих вимог виступає ст. 8 Конституції України, згідно з якою в Україні визнається і діє принцип верховенства права, встановлюється, що Конституція України має найвищу юридичну силу і закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні відповідати їй.

Будь-який закон у державі повинен бути по своїй суті конституційним, тобто відповідати за змістом конституції, бути прийнятим у межах компетенції владного органу з додержанням встановленої процедури і форми відповідно до вимог конституції, надрукований і введений у дію у визначеному законом порядку. "Конститу-

ційний закон — складова ланка режиму законності” (4, с. 77). Але які б вимоги не пред’являлись, які б найдокладніші процедури і форми не розроблялися, реальний перебіг подій відрізняється від того ідеалу, який міркувався законодавцем. Практика виявляє досить часто, що закон або його окрема норма у чомусь не відповідають конституції.

Світовою практикою вироблені різні механізми контролю за додержанням конституційності законів. Найважливішими з них виступають загальний судовий контроль (типовий для США і країн “загального права”) і конституційне правосуддя як самостійна гілка судової влади (характерно для країн Східної Європи) (2, с. 6).

Конституція України 1996 р. і Закон про Конституційний Суд України від 16 жовтня 1996 р. визначають, що Конституційний Суд — єдиний орган конституційної юрисдикції в державі і тільки він вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції і дає офіційне її тлумачення і законів України.

Проблема оцінки конституційності законів потребує визначення її критеріїв. Можна констатувати, що мало хто з вітчизняних учених займається розробкою цього питання. Одна з робіт у цій сфері належить К.В. Арановському, в якій він зробив спробу дати поняття конституційності нормативних актів виконкомів місцевих рад народних депутатів. На його думку, це їх якість, що передбачає відповідність змісту, форми, процедури прийняття акта, характеру та об’єму застосування методів нормативного припису нормам конституції в рамках підвідомчої території (1). Цю ж проблему порушує російський учений Ліфшиц Ю.П. у кандидатській дисертації “Оцінка конституційності нормативних актів” (3).

Енциклопедичний словник трактує поняття “критерій” як показник, на основі якого провадиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь, як мірило оцінки (5). З урахуванням цього визначимо поняття критеріїв оцінки конституційності законів. Це показники (мірило, еталон), на основі яких уповноважений на те орган може здійснювати перевірку змісту, форми, порядку прийняття закону і на підставі цього отримує можливість винести мотивоване і детально обгрунтоване рішення щодо його відповідності конституції.

Розглянемо детальніше підстави визнання законів неконституційними для виявлення критеріїв, на основі яких Конституційний Суд України може винести рішення щодо подальшої долі оцінюваного ним закону. Необхідність розробки цих критеріїв обумовлюється насамперед важливістю даного питання в сфері забезпечен-

ня режиму конституційної законності і створення наукової бази для діяльності Конституційного Суду України. Конституцією та Законом про Конституційний Суд України встановлюються підстави для прийняття рішення Конституційним Судом щодо конституційності правових актів повністю чи в їх окремих частинах. Такими підставами виступають: невідповідність Конституції України; порушення встановленої Конституцією України процедури їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності; перевищення конституційних повноважень при їх прийнятті.

Невідповідність закону Конституції України належить розуміти, наперед усього, як протиріччя буквального змісту норми закону нормам Конституції. У цьому випадку шляхом текстуального зіставлення двох норм встановлюється наявність в оцінюваній нормі положень, що знаходяться в граматичному протиріччі з нормами Конституції. Цей критерій Ліфшиц Ю.П. називає формально-юридичним (3, с. 27). Його також можна назвати критерієм буквальної оцінки норм закону.

Якщо буквального протиріччя між нормами не встановлено, то подальший аналіз конституційності закону передбачає тлумачення його норм та норм Конституції. Конституція України виступає тут як джерело апріорних (7, с. 10, 11), фундаментальних принципів. На цьому етапі визначається, чи відповідає за змістом оцінювана норма таким закріпленням в Конституції загально визнаним принципам, як пріоритет інтересів особи щодо держави, народного суверенітету, поділу влади та ін. Тлумаченням норм, що стосуються прав та свобод людини і громадянина, повинно впливати з вимог ст. 19 Конституції України, яка встановлює, що ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Норми ж, які встановлюють повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, слід тлумачити, виходячи з принципу, що вони зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Принципи, з огляду на які треба оцінювати конституційність закону, на наш погляд, мають бути закріплені на конституційному рівні. Законодавчим підґрунтям їх застосування виступає ч. 3 ст. 8 Конституції України, яка закріплює, що норми Конституції є нормами прямої дії, що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Науковим фундаментом застосування норм-принципів при

оцінці конституційності закону виступає вчення про основи конституційного ладу, в яких втілюються основні визначальні принципи права. Це досить важливо, оскільки основи конституційного ладу є сукупністю споріднених політико-правових норм великого державно-правового інституту, який має особливе значення як для всього конституційного тексту, так і правової системи України в цілому. За своїми функціями ці норми є визначальними для всього державно-правового регулювання. Однією із специфічних рис основ конституційного ладу, на думку Тодики Ю.М., виступає їх юридичне верховенство щодо інших положень Конституції, всіх нормативно-правових актів держави (6, с. 15). Під час оцінки норм закону здійснюється перевірка його змісту на відповідність цілям та завданням правового регулювання, що знайшли закріплення в Конституції України, Декларації про державний суверенітет України, Акті проголошення незалежності України, Декларації прав національностей України, різних міжнародних договорах України. Це апіорно-цільовий критерій.

Як окремих критерій в юридичній літературі виділяють загальноправовий (3, с. 28), тобто закон визнається конституційним за змістом, якщо він відповідає принципам права, що історично склалися в даній правовій системі, навіть якщо ці принципи законодавчо і не закріплені. Але таке трактування цього критерія надає надто широкі повноваження органам конституційного контролю при оцінці конституційності закону, що може призвести до непередбачуваного суб'єктивного підходу. Застосування цього критерія можливе лише у випадках наявності прогалин у конституційному регулюванні. Якщо Конституцією України, іншими установчими актами відповідне питання не врегульовано, Конституційний Суд України може скористатися положенням ч. 1 ст. 8 Конституції України, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Але використовуючи цю статтю, Конституційний Суд повинен, насамперед, звернутися до міжнародно-правових актів, таких, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, до різних міжнародних конвенцій, матеріалів міжнародних зустрічей тощо. Якщо цей пошук не призвів до бажаних результатів і не знайшлася відповідна норма-еталон, тільки тоді Конституційний Суд України при винесенні рішення може скористатися тими принципами, звичаями, традиціями, які історично склалися в правовій системі України.

Розглядаючи другу підставу для прийняття Конституційним

Судом України рішення про неконституційність правових актів повністю чи в їх окремих частинах, можна зазначити, що вона містить у собі два окремих критерії конституційності закону. Перший — це відповідність процедури прийняття, підпису, оприлюднення і введення в дію оцінюваного закону вимогам Конституції України, що означає наявність належного суб'єкта законодавчої ініціативи, кворуму, своєчасне опублікування в офіційному джерелі та ін. Це так званий процесуальний критерій. Другий критерій — вимога належної форми нормативного акта, що відповідає встановленим видам нормативно-правових актів, які може приймати належний орган влади. Форма акта повинна також відповідати його змісту в залежності від предмета і сфери регулювання. У недалекому минулому багато підзаконних актів регулювали питання, які за своїм значенням повинні регулюватися законами. На жаль, ця практика не подолана і сьогодні.

Одною з підстав неконституційності законів є перевищення відповідними органами повноважень при прийнятті законів. Так, відповідно до п. 4 розд. 15 Конституції України (“Перехідні положення”) Президент України протягом трьох років після набуття чинності Конституцією України має право видавати схвалені Кабінетом Міністрів України і скріплені підписом Прем'єр-міністра України укази з економічних питань, не врегульованих законами, з одночасним поданням відповідного законопроекту до Верховної Ради України в порядку, встановленому ст. 93 Конституції України. Такий Указ Президента України вступає в дію, якщо протягом тридцяти календарних днів з дня подання законопроекту (за винятком днів міжсесійного періоду) Верховна Рада України не прийме закон або не відхилить поданий законопроект більшістю від її конституційного складу, і діє до набрання чинності законом, прийнятим Верховною Радою України з цих питань. Тобто, згідно зі ст. 89 Конституції України право прийняття законів належить тільки Верховній Раді України, яка характеризується як єдиний законодавчий орган державної влади.

Список літератури: 1. Арановский К.В. Конституционность нормативных актов исполкомов местных советов народных депутатов//Вест. Ленинград. ун-та. - сер. 6. - 1990. - Вып. 1 (№ 6). - с. 96-101. 2. Боботов С.В. Конституционная юстиция. - М.: Изд-во ИЧП “ЕАВ”, 1994. 3. Лифшиц Ю.П. Оценка конституционности нормативных актов: Дис. ... канд. юрид. наук. - М., 1994. - 142 с. 4. Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод личности/Пер. с фр. - М.: Изд. гр. “Прогресс” - “Универс”, 1993. 5. Советский энциклопедический словарь/Гл. ред. А.М. Прохоров. - 3-е изд. - М.: Сов. энцикл., 1985. - 16000 сл. ил. 6. Тодыка Ю.Н.,

С.Г. Серьогіна

ФУНКЦІЇ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Кожна держава здійснює свої функції через спеціально створені державні органи, які наділяються відповідними владними повноваженнями. При цьому правильне теоретичне вирішення питання про взаємозв'язок функцій держави і структур, які забезпечують їх виконання, має величезне практичне значення, оскільки державний орган, як слушно відзначає А.Б. Венгеров, слід створювати під ту чи іншу функцію, а не навпаки — створювати орган, а потім уже знаходити йому заняття (функцію) (11, с. 160). Президент — відносно новий монархатичний орган державної влади України, заснування якого поставило перед сучасною державознавчою наукою низку проблем, пов'язаних з визначенням сутнісних характеристик цього інституту. У ряді таких питань проблема визначення функцій Президента України стоїть особливо гостро з двох головних причин: через особливу важливість даного органу серед вищих органів державної влади, широту і значущість його повноважень, закріплених Конституцією; і через гадану “відсутність місця” для глави держави при розбудові державного апарату за принципом поділу влад.

Питання про основні напрямки діяльності глави держави, по суті, зводиться до визначення його місця та ролі в системі вищих органів держави. Воно виникло в умовах переходу до конституційних форм правління, і його доля нерозривно пов'язана з долею конституціоналізму. Адже в умовах абсолютизму питання про функції монарха не має сенсу з двох причин: по-перше, абсолютний монарх не є органом держави у власному розумінні слова, бо саме він, і тільки, він і є державою, йому належить суверенітет; по-друге, термін “функції” передбачає певні юридичні рамки діяльності, а саме найменування “абсолютний монарх” говорить про абсолютну, тобто необмежену (ні правом, ні будь-чисю волею, крім власної) владу. Саме цією обставиною зумовлений той факт, що у державознавчій літературі дореволюційної Росії була відсутня згадка про функції государя-імператора. Лише після маніфесту 17 жовтня 1905 р., який